

BIJDRAGE

MAARTEN LANGHENDRIES

“NATUER EN KUNST GAEN HIER HAND AEN HAND”.

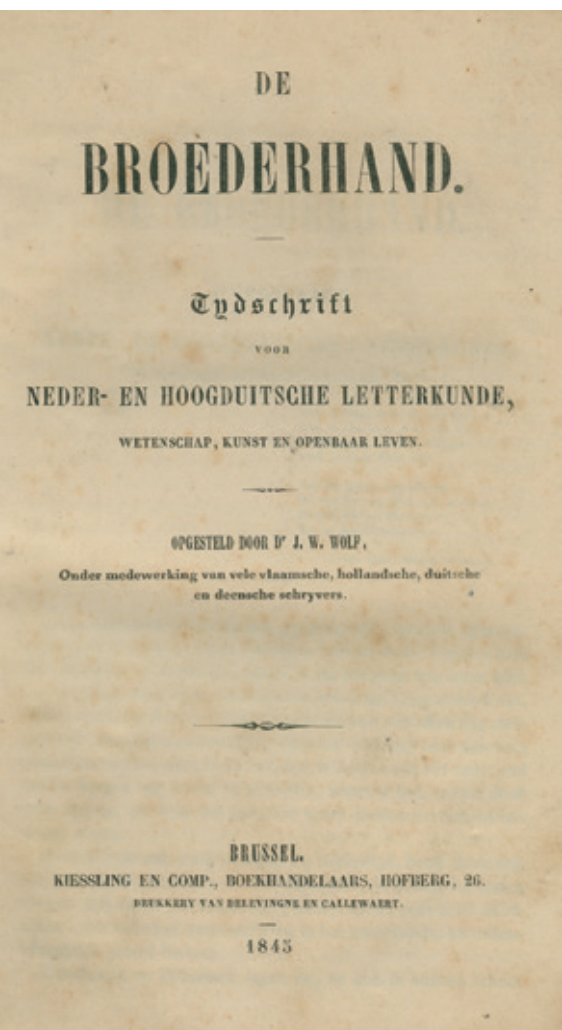
DUITSLANDBEELDEN IN DE VROEGE VLAAMSE BEWEGING (1844-1848)

“Wie zulke levende kunstwerken nooit zag, die kan zich naeuwelyks een begrip maken van het tooverachtige, het bovenaerdsche, dat zy bevatten. Natuer en kunst gaen hier hand aen hand; beiden hebben gelegenheid, zich in de hoogste volmaektheid te vertoonen: het schoonste menschenbeeld kan zich in de omgeving der schoonste produkten der kunst, in de rykste kleeding vertoonen, zonder dat het stof der aerde daeraen verschynt.”¹

Dit citaat, uit een gepubliceerde brief in het Duitsgezinde periodiek *De Broederhand*, geeft goed het beeld weer dat van de Duitse cultuur heerste bij een deel van de Vlaamse beweging omstreeks 1845. Het enthousiasme van de brieven-schrijvers was het resultaat van een avond die zij hadden doorbrachten in een Duits café, en waar zij verklaarden genoten te hebben van het prachtige pianospel van enkele gasten. Deze gebeurtenis bevestigde hun beeld van de Duitse cultuur als uitzonderlijk rijk, volks en authentiek op artistiek vlak. Het enthousiasme in de brief was exemplarisch voor de houding tegenover de Duitse cultuur die sommige flaminganten in deze periode hadden. In de jaren 1840 cultiveerde de jonge Vlaamse beweging een sterke, op taal en cultuur gebaseerd verwantschap met de Duitstalige gebieden. Terwijl de Duitse cultuur op een pedestaal werd geplaatst, ontstonden er soms innige contacten tussen Vlaamsgezinde en Duitse intellectuelen, met name in het veld van de filologie.²

¹ Briefwisseling. (Winterreize-Winteravonden in Deutschland-Weldadigheid-De Duitsche vorsten onder hun volk.), in: *De Broederhand*, jg. 2, 1846-1847, p. 161.

² J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland*, Nijmegen, 2011, pp. 146-162; W. Dolderer, *Duitsland-Vlaanderen*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, I, Tielt, 1998, pp. 999-1000.

< Titelpagina van *De Broederhand*, 1845.
[ADVN, VY 1743]

De expansionistische tendensen binnen het revolutionaire, al-Duitse parlement van Frankfurt deden deze zeer warme relatie in 1848 echter snel weer bekoelen.

Deze bijdrage belicht *welk* Duitsland door germanofiele Vlamingen bewierookt werd en bespreekt hoe de Duitse cultuur verbeeld werd in twee prominente, Duitsgezinde periodieken tussen 1844 en 1848. In het belichten van de Duitslandbeelden binnen de Vlaamse beweging wil dit artikel voortbouwen op de bijdrage van Hans-Joachim Lope in *Deutschlandbilder in Belgien 1830-1940*. Lope schetst daarin de perceptie van de Duitse cultuur in de Franstalige Belgische literatuur in de periode 1830 tot 1870. Hij concludeert dat in de Franstalige culturele wereld tot het einde van de jaren 1840 een heel geïdealiseerd beeld leefde van een groen Duitsland, bevolkt door kamergeleerden, dat weinig overeenkomsten vertoonde met de eigenlijke Duitse samenleving van de jaren 1830 en 1840.³ Dit artikel zal op een gelijkaardige manier bestuderen welke Duitstalige schrijvers belicht werden, welke literatuur positief of negatief ontvangen werd en welke thema's als 'typisch Duits' gecultiveerd werden onder Duitsgezinde flaminganten in de romantische periode. Veel meer dan op de *rechtstreekse* in-

tellectuele impact van de Duitse romantiek, gaat dit artikel dus in op hoe de Duitse cultuur en samenleving verbeeld en gebruikt werden door de Duitsgezinde flank van de Vlaamse beweging in de jaren 1840.

In een eerste deel wordt het Vlaams Duitslandbeeld in verband gebracht met een aantal kenmerkend romantische thema's van die tijd, zoals de verheerlijking van de

— 3 H.J. Lope, *Deutschlandbilder in der französischsprachigen Literatur Belgiens zwischen 1830 und 1870/1871*, in: H. Roland, M. Beyen & G. Draye (red.), *Deutschlandbilder in Belgien 1830-1940*, Münster, 2011, pp. 30-46.

ongerepte natuur en het centraal stellen van emotionaliteit.⁴ Het toen heersende Duitslandbeeld wordt vervolgens gekaderd binnen het culturele verwantschapsdiscours van een aantal van deze Duitsgezinde flaminganten. Voor de flamingante visie op de Duitse cultuur wordt besproken, zal dit artikel echter kort de Belgische dynamiek belichten waaruit deze germanofiele tendens voortkwam.

DE ONGELOOFWAARDIGE NATIE BELGIË

Toen België in 1830 zijn onafhankelijkheid verwierf, plaatsten vele Europese nationalistenvraagtekens bij de prille natiestaat. Zeker in Frankrijk stelden veel intellectuelen zich de vraag of het bestaan van België wel gerechtvaardigd was. Bepaalde Franse nationalistenvan bepleitten zelfs een annexatie van België dat wegens zijn gebrek aan cultuur geen recht op onafhankelijkheid zou hebben.⁵ Bij de zuiderburen heersten vooral negatieve clichés: de Fransen zagen België als een cultureel niemandsland, een conglomeraat zonder centrum en geschiedenis dat altijd afhankelijk geweest was van andere landen.⁶ Casimir Henrycy, een Franse journalist en auteur van het werk *Histoire de la Belgique depuis son origine jusqu'en 1847*, omschreef België in 1847 dan ook onomwonden als “une partie détachée de la France”.⁷ De Belgische beschaving was in Franse ogen niets anders dan een flauw afkooksel van de Franse zeden en cultuur, zonder eigen persoonlijkheid of historische ijkpunten. In de *Encyclopédie Nouvelle* uit 1836 werd België omschreven als “toute Française: le territoire et la vie, ces deux fondements de toute nationalité, sont à nous. (...) En même temps, la Belgique vit de notre substance, de nos livres, de nos lois.”⁸ In Frankrijk speelde ook de kwestie van de natuurlijke grenzen van het land: een annexatie van België zou ervoor zorgen dat de Rijn die rol zou kunnen vervullen.⁹ In de Duitse gebieden waren er eveneens kritische stemmen te horen. België met zijn twee taalgroepen paste immers niet in het romantisch idee van de natie met een eenduidige volksgeest waarbij volk, natie, geschiedenis en taal helder samenvallen. En het Frans leek België toch te domineren, dus waarom zou deze laatste dan niet evengoed deel van Frankrijk kunnen zijn?¹⁰

4 D.B. Brown, *Romanticism*, New York, 2001, pp. 8-10.

5 H.J. Lope, *Zur Diskussion um die 'Identität' der Belgier im Umfeld der Revolution von 1830*, in: B. Giesen (red.), *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*, Frankfurt am Main, 1991, pp. 433-437; H.J. Lope, *Deutschlandbilder in der französischsprachigen Literatur Belgiens [...]*, pp. 27-28; H. Von Der Dunk, *Der Deutsche Vormärz und Belgien 1830/1848*, Wiesbaden, 1966, pp. 207-209.

6 H. Von Der Dunk, *Der Deutsche Vormärz [...]*, p. 440; G. Draye, *Laboratoria van de Natie: Literaire Genootschappen in Vlaanderen 1830-1914*, Nijmegen, 2009, p. 49; J. Tollebeek, *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam, 1994, pp. 60-62.

7 C. Henrycy, *Histoire de la Belgique depuis son origine jusqu'en 1847*, Paris, 1847, p. 7, geciteerd in: H.J. Lope, *Zur Diskussion um die 'Identität' der Belgier [...]*, p. 435.

8 J. Mongins, *Belgique*, in: P. Leroux & J. Reynaud, *Encyclopédie Nouvelle*, Paris, 1836, geciteerd in: H.J. Lope, *Zur Diskussion um die 'Identität' der Belgier [...]*, p. 436.

9 H.J. Lope, *Zur Diskussion um die 'Identität' der Belgier [...]*, pp. 435-436.

10 H.J. Lope, *Deutschlandbilder in der französischsprachigen Literatur Belgiens [...]*, p. 27; H. Von

In België zelf bleven politici en intellectuelen niet ongevoelig voor deze kritiek. De mogelijkheid van een annexatie door Frankrijk joeg vele Belgen ook angst aan, zeker met de herinnering aan de bezetting onder de revolutionairen en Napoleon nog vers in het geheugen. Dat buitenlandse politici en intellectuelen twijfels hadden bij het Belgisch cultureel erfgoed, zorgde ook voor veel frustratie bij patriottische intellectuelen.¹¹ Deze laatsten begonnen in de nasleep van de Belgische Revolutie dan ook op verschillende manieren België cultureel te versterken. Zij werden hierin gesteund door de politieke wereld, bijvoorbeeld inzake geschiedschrijving met de oprichting van de Commission Royale d'Histoire in 1834.¹² Cruciaal in het geloofwaardiger maken van de natiestaat België naar het buitenland toe, was de nadruk leggen op de Vlaamse cultuur binnen die natiestaat. Het was immers de aanwezigheid van de Vlaamse taal en literatuur die België verschillend maakte van Frankrijk en haar een eigenheid als knooppunt van twee grote cultuursferen, de Romaanse en de Germaanse, gaf. Vlaams en Belgisch nationalisme stond dus niet tegenover elkaar.¹³

Joep Leerssen bestempelde deze fase van culturele arbeid door voornamelijk literatoren als een periode van de 'cultivering van cultuur'. Hij duidde daarmee het cultureel nationalisme aan dat in de eerste fase van ontwikkeling van een natie zo cruciaal was.¹⁴ Miroslav Hroch noemde dit fase A van natievorming: een kleine maar gepassioneerde groep intellectuelen begint interesse te krijgen in de cultuur van een natie. Daarna volgden fasen B, waarin tijdschriften en verenigingen het daglicht zagen, en C, waarin een grotere massabeweging ontstond die ook de arbeidersklasse aan haar kant weet te krijgen. Sleutelfiguren in deze eerste fase waren kunstenaars, filologen, schrijvers en historici, eerder dan politici. Zij creëerden een nationale identificatie, een gevoel van een eigen culturele identiteit, waarop politici later konden voortbouwen. In deze dynamiek waren Vlaamse intellectuelen dus allesbehalve passieve spelers. Zij vormden een culturele voorhoede die de basis zou leggen voor latere ontwikkelingen en politieke eisen.¹⁵

Der Dunk, *Der Deutsche Vormärz* [...], p. 207; Stemmen uit Duitsland over ons, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 235-236.

11 H. Consciene, Redevoering door Hendrik Conscience, in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 2, pp. 111-113; P. Van Delen, De Vondeling, in: *Het Taelverbond*, jg. 3, 1847-1848, p. 353; Stemmen in Duitsland over ons, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 235-236.

12 J. Tollebeek, Historical Representation and the Nation State in Romantic Belgium (1830-1850), in: *Journal of the History of Ideas*, jg. 59, 1998, nr. 2, p. 337; W. Dolderer, *Duitsland-Vlaanderen* [...], p. 998.

13 G. Draye, *Laboratoria van de natie* [...], pp. 25-49; L. Gevers, *Geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, in: *NEVB* [...], pp. 39-40. H.J. Lope, *Zur Diskussion um die 'Identität' der Belgier* [...], p. 429; J. Tollebeek, *De ijkmeesters* [...], pp. 60-62; L. Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, Leuven, 1955, pp. 50-57.

14 J. Leerssen, *The Cultivation of Culture. Towards a Definition of Romantic Nationalism in Europe*, in: *Working Papers European Studies Amsterdam*, Amsterdam, 2005, p. 4; J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland* [...], p. 15.

15 Br. De Wever, F-J. Verdoodt & A. Vrints, De Vlaamse patriotten en de natievorming. Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn, in: *WT*, jg. 74, 2015, nr. 4, p. 220; G. Draye, *Laboratoria van*

Zoals uiteenlopende onderzoekers als Hermann Von Der Dunk, Greet Draye, Joachim Lope, Joep Leerssen, Ludo Simons en Marcel De Smedt al opmerkten, keken Vlaamse intellectuelen – met name filologen, vanuit het idee van taalverwantschap – in dit proces vooral naar de Duitse cultuurwereld om steun te vinden voor hun emancipatorisch cultureel project.¹⁶ Enerzijds waren er de vele persoonlijke contacten die bestonden tussen filologen en schrijvers uit de Vlaamse beweging en Duitse taalkundigen zoals Grimm en Hoffmann Von Fallersleben. Het onderzoek naar nationalisme kreeg recent een zeer transnationale inslag, ook voor de Lage Landen, en deze contacten zijn de laatste jaren uitvoerig in kaart gebracht door Leerssen of De Smedt.¹⁷ Recentelijk belichtte Jan Dewilde nog het Duits-Vlaams zangverbond en zijn rol in de ontwikkeling van de Vlaamse, nationalistische koortraditie.¹⁸ Anderzijds claimden Vlaamse intellectuelen een verwantschap met de Duitse – of breder: Germaanse – cultuur om zo aansluiting te vinden bij een in hun ogen oudere, meer gerespecteerde traditie. Deze Duitsgezindheid was niet alomtegenwoordig binnen de vroege Vlaamse beweging, noch was ze exclusief – Walter Scott was bijvoorbeeld zeer invloedrijk en werd ook in Duitsgezinde kringen geroemd – maar zeker in de eerste helft van de jaren '1840 wonnen pro-Duitse gevoelens danig aan belang. Leerssen omschrijft de jaren 1838 tot 1848 zo als een 'opmerkelijke uitschieter' binnen een germanofiele onderstroom die volgens hem altijd latent heeft gespeeld in de Vlaamse beweging.¹⁹ Illustratief daarvoor was, naast bijvoorbeeld de stichting van het Vlaams-Duitse Zangverbond in 1845, de oprichting van enkele expliciet Duitsgezinde publicaties.²⁰

Één daarvan was *Broederhand*, tydschrift voor Neder- en Hoogduitsche letterkunde, wetenschap, kunst en openbaar leven. De in Keulen geboren volkskundige Johann Wilhelm Wolf, die zich in de jaren '30 in Brussel had gevestigd en sindsdien bevriend was geraakt met enkele Duitsgezinde hoofdrolspelers binnen de Vlaamse beweging zoals

de natie [...], pp. 11-24; J. Leerssen, *National thought in Europe: a cultural history*, Amsterdam, 2010, pp. 164-169.

16 J. Behets, Het 'Germanisme' in de Vlaamse Beweging, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 20, 1960, nr. 1, pp. 6-12 en nr. 5, pp. 201-210; M. De Smedt, *Philologische Kontakte zwischen Deutschland und Flandern in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, in: H. Roland, M. Beyen & G. Draye (red.), *Deutschlandbilder in Belgien 1830-1940 [...]*, pp. 90-91; G. Draye, *Laboratoria van de natie [...]*, pp. 102-109; J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*, pp. 144-163; J. Leerssen, *National Thought in Europe [...]*, p. 169; L. Simons, *Van Duinkerke Tot Königsberg. Geschiedenis van de Aldietsche Beweging*, Brugge - Nijmegen, 1980, pp. 9-21; H. Von Der Dunk, *Der Deutsche Vormärz [...]*, pp. 116-125.

17 J. Leerssen, *Viral nationalism: romantic intellectuals on the move in nineteenth-century Europe*, in: *Nations and Nationalism*, jg. 17, 2011, nr. 2; Zie voor recente trends in deze internationale benadering ook het onderzoeksproject *National Movements & Intermediary Structures in Europe* (<https://nise.eu/>); J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*; M. De Smedt, *Philologische Kontakte [...]*.

18 J. Dewilde, *The Choir Scene in Flemish Belgium in the First Half of the Nineteenth Century*, in: K. Lajosi & A. Stynen, *Choral Societies and Nationalism in Europe*, Leiden, 2018.

19 J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*, p. 152.

20 J. Dewilde, *The Choir Scene [...]*, p. 140; H.J. Lope, *Zur Diskussion um die 'Identität' der Belgier [...]*, p. 443; J. Leerssen, *National Thought in Europe [...]*, pp. 124-125 en 202-203.

< Prudens Van Duyse. [ADV N, VPC 56]

Prudens Van Duyse, richtte het blad in 1845 op met medewerking van Victor Delecourt en Lodewijk Vleeschouwer, met het expliciete doel de Vlaams-Duitse culturele verbondenheid te versterken.²¹ De initiatiefnemers wilden deze band op twee manieren aanhalen: enerzijds door de Vlaming te laten kennismaken met de Duitse letterkunde, wetenschap en kunst, anderzijds door de Vlaamse letterkunde in Duitsland bekend te maken.²² Uiteindelijk zou het tijdschrift vooral die eerste doelstelling kunnen waarmaken. Recensies van werken uit de Duitstalige gebieden maakten een groot deel uit van de artikels. Daarnaast werden talrijke vertalingen van bekende en minder bekende Duitse auteurs gepubliceerd, naast aankondigingen van culturele activiteiten in de Duitstalige wereld.

Recensies en vertalingen werden afgewisseld met bijdragen over literatuurgeschiedenis, studies van oude teksten of proza- en poëziebijdragen van Vlaamse auteurs en filologen als o.a. Johan Michiel Dautzenberg, Philippe Blommaert en Theodoor Van Ryswyck, en van Wolf zelf. Vooral de eerste jaargang lijkt daarbij succesvol te zijn geweest, met een regelmatige publicatie van het tijdschrift. In de tweede jaargang bleek deze regelmaat moeilijker vol te houden. *De Broederhand* was waarschijnlijk het meest pangermanistische tijdschrift uit deze periode – Wolf zelf was weinig terughoudend in het uitdragen van zijn Groot-Duitse overtuiging – maar al in 1847 viel het doek over het blad. Het tijdschrift overleefde het vertrek van Wolf, die terug naar Duitsland verhuisde, niet.²³

Een tweede, minder expliciet pangermaans maar wel zeer Duitsgezind tijdschrift was *Het Toelverbond. Letterkundig Tydschrift*. Opgericht door de liberaal-flamingantische leraar Jan Frans Cornelis Verspreuwen, bestond het blad van 1845 tot 1855.

21 A. Deprez & H. Vanacker, *De Broederhand 1845-1847; Der Pangermane – Der Germane 1859-1862*, in: *Bouwstoffen voor de geschiedenis van de Vlaamse literatuur in de negentiende eeuw. 2: Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften in de negentiende eeuw*, 20, Gent, 1988, pp. 5-31.

22 Redactie, *De Broederhand*, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 1-8.

23 A. Deprez & H. Vanacker, *De Broederhand 1845-1847 [...]*, pp. 10-16 en 27-31.

Het tijdschrift publiceerde in maandelijkse afleveringen teksten van heel wat bekende Antwerpse tenoren als Hendrick Conscience en Van Ryswyck. Het wou de vooruitgang binnen de nationale letterkunde communiceren naar haar achterban. De nadruk lag op het publiceren van prozateksten, dichtwerken en toneelstukken. Daarnaast verschenen weliswaar ook essays over literatuur en literatuurkritiek en vertalingen van buitenlandse poëzie en proza. Een redactiewissel in '52 waarbij Jacob Heremans en archivaris Pieter Génard aan het roer van het blad kwamen te staan – dat gepaard ging met een naamsverandering naar *Het Taelverbond. Tydschrift voor geschiedenis, tael-, oudheid- en letterkunde* – zou ingrijpende gevolgen hebben, met een verschuivende focus van literatuur naar tekstuitgaven en geschiedenis. Deze laatste moesten nu het nationaal gevoel ondersteunen. Daarmee trad het tijdschrift in de voetsporen van *Belgisch Museum*, dat na de dood van Jan Frans Willems van het toneel was verdwenen.²⁴

Deze tijdschriften vertolkten in de jaren '1840 het meest uitgesproken de germanofiele gevoelens binnen de Vlaamse beweging. Belangrijke Duitsgezinde filologen en schrijvers als Prudens Van Duyse, Ferdinand Snellaert en Dautzenberg publiceerden in deze periodieken. Beide tijdschriften poogden op een gelijkaardige manier in Vlaanderen interesse op te wekken voor – met name maar niet uitsluitend – Duitse literatuur. In de eerste plaats publiceerden zij zowel originele teksten als vertalingen van poëzie en proza uit de Duitstalige wereld. Johan Dautzenberg, nauw betrokken bij allerlei Vlaams-Duitse initiatieven als het Zangverbond, maar ook *De Broederhand*, was bijvoorbeeld zeer actief als vertaler van Duitse verhalen en poëzie. Daarnaast brachten zij recensies van werken uit de Duitse taalgebieden, Zweden, Denemarken en zelfs IJsland. Deze behandelden zowel de literatuur zelf als werken óver literatuur- of kunstgeschiedenis. Zo werd in deze twee literaire Duitsgezinde periodieken een bepaald beeld van de Duitstalige wereld geconstrueerd, en als voorbeeld voor Vlaanderen voorop gesteld.

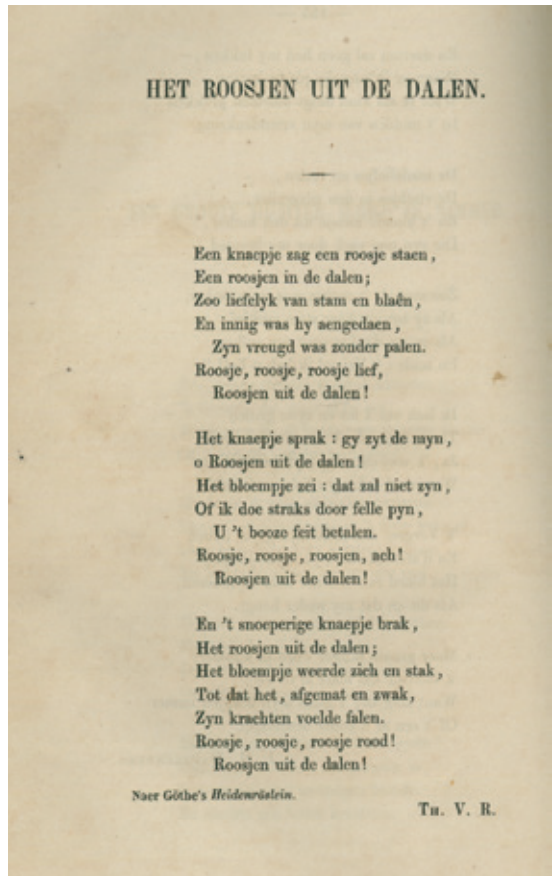
OOSTELIJK NATUURPARADIJS

De bespreking van de perceptie van de Duitse gebieden en hun bewoners binnen de Vlaamse beweging, zal opgedeeld worden in ruwweg twee categorieën. Eerst zal het discours over het Duitse landschap en materiële erfgoed belicht worden. Vervolgens staat het narratief rond het zogenaamde 'karakter van de Duitsers' centraal. Rode draad doorheen de artikels in *De Broederhand* en *Het Taelverbond* was de constructie van de Duitse samenleving als zogenaamd onbezoedeld en authentiek, doordrongen van een in hun ogen eeuwenoude cultuur.

— 24 A. Deprez & H. Vanacker, *Het Taelverbond. Letterkundig tijdschrift 1845-1852; Tydschrift voor geschiedenis, tael-, oudheid- en letterkunde 1853-1855*, in: *Bouwstoffen voor de geschiedenis van de Vlaamse literatuur in de negentiende eeuw. 2: Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften in de negentiende eeuw*, 5, Gent, 1985, pp. 5-13.

Dit narratief van zuiverheid vond onder meer zijn weg naar artikels over het Duitse landschap. In proza, poëzie en reportages werd dat landschap de verzinnebeelding van de ongerepte natuur. De uit het Duits vertaalde verhalen en gedichten die werden opgenomen in *Het Taelverbond* en *De Broederhand*, hadden voornamelijk de natuur als thema en bevestigden het beeld van een groen en landelijk Duitsland aan hun lezers. Het verhaal *De Natuurvriend*, een vertaalde tekst van schrijver en filoloog Ludwig Tieck, evoceerde een sfeer van “*ruischende wouden, het gezang der nachtegalen en leeuwerikken, de schoone onschuld der dorpbewoners, de eenvoudigheid hunner levenswyze*”.²⁵ Ook poëzie weerspiegelde dit ideaalbeeld van velden en weiden bevolkt door dromerige personages, bijvoorbeeld in het *Het roosjen uit de dalen* – naar Goethes *Heidenröslein* – of *De Alpenjager* – naar Schiller – met verzen als “*En het knaepje ging uit jagen/Rusteloos, rusteloos toog het voort/ Tot der bergen hoogste kruinen/ Tot der bergen duisterst oord/Windesnel voor’s jonglings schrêen/Vlugt de schuwe berggeit heen*”.²⁶

Niet enkel in de literaire bijdragen in *De Broederhand* en *Het Taelverbond* werd zo’n beeld van het Duitse landschap als uitzonderlijk onbezoedeld gecultiveerd. Ook in reportages of meer beschouwende stukken werden de Duitse gebieden geroemd om hun ongeschonden natuurpracht. Teksten beschreven groene heuvels, ruïnes en liefelijke waterwegen. Als er al dorpen opdoken in dit *tableau*, dan ging het om kleinschalige gemeenschappen, ingebed in het landschap en levend op

^ Gedicht *Het roosjen uit de dalen*, in: *Het Taelverbond*, 1845-1846. [ADV N, VY 2466]

²⁵ De *Natuurvriend* (vertelling). Naar het hoogduitsch van Ludwig Tieck, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, p. 407.

²⁶ T. Van Ryswyck, *Het roosjen uit de dalen*. Naer Göthe's *Heidenröslein*, in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 1, p. 156; J.A. De Laet, *De Alpenjager* (Naer Schiller), in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 1, pp. 77-78.

het ritme van de natuur. In een reisverslag van Wolf in *De Broederhand* trekt het gezelschap onder andere naar het kuuroord Soden, nabij Frankfurt.²⁷ Hierover heeft de auteur te vertellen dat:

“Twee-en-twintig bronnen van allen slag ontwellen er uit den vruchtbaarsten bodem en onder schaduwryk geboomte. De gansche omstreek gelykt aan eenen tuin, aan eene groote warande, en elk punt biedt een nieuw en verrukkelyk gezicht aan. Hier strekt een groot dal zich uit, waardoor het groene loover de roode daken en witte wanden der huizen en de lange blauwe spits eens kerktorens kyken; ginds verheft zich eene rotswand in bruingele tinten, nevens haar klimt een berg hemelwaarts, bedekt met zwarte pynboomen, donkergroene kastanjen en duizendjarige eiken, gekroond door de puinen van een oud kasteel. Ga mede naar dit kasteel, het heet Königsstein en een koning uit het ryk des geests heeft er eens gewoond, de oude Ulricus van Hutten.”²⁸

Binnen Duitsgezinde kringen in Vlaanderen werd zo een oostelijk natuurparadijs geconstrueerd. Specifiek de Rijn werd daarbij een punt van fixatie voor Vlaamse germanofielen. De verheerlijking van de Rijn was niet eigen aan deze Vlaamse intellectuelen. In Duits proza en poëzie – bijvoorbeeld van Ernst Moritz Arndt, één van de vaders van het Duits nationalisme – alsook in Franstalige België was ze een centraal onderwerp.²⁹ De opmerking van Lope over het belang van reisverslagen in de verbeelding van de Rijn daarin, gold overigens evenzeer voor Vlaamstalige periodieken – met dat verschil dat de Lorelei, alomtegenwoordig in Franstalige artikels, althans in de twee onderzochte tijdschriften niet als thema aan bod kwam.³⁰ Ook in het reisverslag van Wolf in *De Broederhand* kwam bijvoorbeeld een uitstapje op de Rijn aan bod:

“Het was op een eiland, dat voor Keulen ligt, en de donkere boomgroepen, welke dit eilandeken bedekken, schudedden zich zoo geheimryk, en de ryk bewimpelde schepen werden zoo zonderling verlicht, en de duizendkleurige vonken zonken in zulke heerlyk schitterende kleuren in het hun bespiegelende water des strooms, het was inderdaad feëenachtig.”³¹

Wanneer in 1846 het eerste zangfestival van het Vlaams-Duits Zangverbond plaatsvond, schreef Dautzenberg als één van de grote propagandisten van een Duits-Vlaamse culturele samenwerking, in hetzelfde tijdschrift een verslag hierover.³² Daarin beschreef hij onder andere een wandeling langs de Rijn. De schoonheid van de rivier bleek hem met verstomming te slaan: *“langs eene andere zyde verhieven zich de kop-*

27 J.W. Wolf, Een uitstapjen op den Rhyn, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 199-206.

28 J.W. Wolf, Een uitstapjen op den Rhyn, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, p. 203.

29 J. Leerssen, *National thought in Europe* [...], pp. 107-108.

30 H.J. Lope, *Deutschlandbilder in der französischsprachigen Literatur Belgiens* [...], pp. 38-40.

31 J.W. Wolf, Een uitstapjen op den Rhyn [...], p. 202.

32 J.-F. Dautzenberg, Vlaemsch-Duitsch Zangverbond. Het eerste zangfeest te Keulen, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1845, pp. 467-475.

< Programma van det derde zangfeest van het Duitsch-Vlaemsch Zangverbond in Gent, 1847. [ADVN, VB 1771]

pen der Zeven Bergen, de ene hooger dan de andere, met wouden en wyngaerdplanten bedekt; aen den voet der rots lachten uit groene boomen ontelbare vriendelyke huizen en tuinen." Aan de voet van deze bergen stroomde de Rijn, beschreven als toverachtige, krachtige rivier.³³ Ook in de gezongen liederen op het festival zelf kreeg de Rijn vaak een rol, en nummers in het dialect uit de Rijnstreek vonden hun weg naar de liederenboeken.³⁴ Veelzeggend is dat Keulen, onder meer in verslagen van het eerste zangfeest van het Vlaams-Duits Zangverbond dat er plaatsvond, eerder ondergeschikt aan de Rijn werd beschreven. De Rijn was niet de rivier die door Keulen stroomde, maar het was Keulen dat aan de Rijn lag. In verband met het zangfeest spraken men zo over "naar den Rhyn gaen", niet over Keulen.³⁵

Keulen was, naast haar ligging aan de Rijn, om nog een andere reden een belangrijke stad voor Duitsgezinde Vlamingen. Als contragewicht tegen het Parijse praalgraf voor Napoleon, werd in Keulen de Dom herbouwd naar haar middeleeuwse plannen. Deze restauratie wekte veel enthousiasme op, zowel in de Duitse gebieden zelf als in Vlaams én Franstalig België.³⁶ In *De Broederhand* verscheen in 1845 een lange oproep, geschreven door Wolf, om geld te doneren voor het bouwproject in Keulen. Voor hem

— 33 J.-F. Dautzenberg, Vlaemsch-Duitsch Zangverbond. Het eerste zangfeest te Keulen, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845, p. 474.

34 J. Dewilde, *The Choir Scene* [...], p. 145; J.F.J.H. Manuels, Vlaemsch-Duitsch Zangverbond. Vereeniging te Gent. Eerste verjaerfeest gevierd van 26 tot 29 juny 1847, in: *Het Taelverbond*, jg. 3, 1847-1848, nr. 4, p. 81.

35 Het Vlaemsch-Duitsch Zangverbond/vreugde over bloei van Vlaemsch-Duitsch Zangverbond en ten dele inleiding bij volgende bijdrage, in: *De Broederhand*, jg. 2, 1846-1847, p. 57.

36 J. Leerseen, *De bronnen van het vaderland* [...], p. 181; H.J. Lope, *Deutschlandbilder in der französichsprachigen Literatur Belgiens* [...], pp. 41-46.

is de restauratie immers: “niet het werk voor Keulen alleen, neen, hy is een werk voor het gansche, groote Germanien.”³⁷ Het enthousiasme voor de werken aan de Dom was ook een gevolg, naast anti-Franse sentimenten, van haar middeleeuwse connotatie.³⁸ Wolf besteedde in zijn oproep zo ook ruime aandacht aan de middeleeuwse wortels van de Dom.³⁹ De in Duitsgezinde ogen uitzonderlijk sterke band tussen Duitsers en hun middeleeuws verleden, was een thema dat regelmatig terugkwam in *De Broederhand* en *Het Taelverbond*. Kastelen en ruïnes waren geliefde decorstukken in literaire landschapstaferelen. In zijn verslag van het eerste zangfeest in Keulen, schreef Dautzenberg hoe tijdens zijn wandeling langs de Rijn zich plots vaandels ontplooiden:

*“Op den toren van de puinhopen, welke zich op de oudheiligen Wodansberg verheffen. Een weinig verder, op den Rhyn, lag in zoete vrede het eiland Nonnenwerth, en op den berg, aen welks voet het eiland bloeit, het laetste overblyfsel van het slot van Roland, het venster waeraen de treuerende ridder zat. Wie dacht daerby niet aen Schiller.”*⁴⁰

In de twee periodieken waren daarnaast soms verhalen te vinden die zich afspeelden in de middeleeuwen, of hiernaar verwezen.⁴¹ Er bestond een grote fascinatie voor het *Nevelingenlied* (of *Nibelungenlied*), voor hen een soort directe toegangspoort tot een mythische oude wereld, in de tijdschriften.⁴² Soms ging men zelfs nog verder terug in de tijd, en haalden redacteurs en schrijvers oude mythes over Walhalla, Edda of Wodin van onder het stof.⁴³

De Duitse gebieden leken in *Het Taelverbond* en *De Broederhand* zo de verzinnebeelding van een aantal centrale motieven – het cultiveren van een leven in de natuur en het gedweep met de middeleeuwen – uit de romantiek. Het Duitse landschap werd verbeeld als een ongerepte, groene wereld. Artikels over materiële en prozaïsche overblijfsels uit die tijd suggereerden tegelijkertijd een sterke band met een – geïdealiseerde versie van – een middeleeuws verleden.

37 J.W. Wolf, *Kölner Dombriefe oder Beiträge zur altchristlichen Kirchenbaukunst*. Von J. Kreuser. Berlin. 1844, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 9-20.

38 J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*, pp. 181-182.

39 J.W. Wolf, *Kölner Dombriefe [...]*, pp. 11-20.

40 J.-F. Dautzenberg, *Vlaemsch-Duitsch Zangverbond [...]*, p. 471.

41 T. Van Ryswyck, *De dood van hopman Schill. (Naer het Duitsch van Arendt)* (Antwerpen), in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 1, pp. 243-245.

42 H. Van Den Hove, *Het Nevelingenlied*, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 362-366; J.F.J. Heremans, *Over den roman*, in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 1, pp. 141-142.

43 P. Blommaert, *Nederduitsche begravingsplegtigheden*, in: *Het Taelverbond*, jg. 3, 1847-1848, nr. 4, pp. 168-170; L. Delgeur, *Boekbeoordeling/bespreking van Verhandeling over de gothische litteratur, gevolgd van eene vormenleer, eene keus van stukken en een woordenboek door G.D. Franquinet/(Mechelen, 1847)*, in: *Het Taelverbond*, jg. 2, 1846-1847, nr. 3, pp. 457-461; G.D. Franquinet, *Grimnis-mal of Grimner's lied* (Leuven), in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 2, pp. 5-22.

HET DUITSE KARAKTER

In dit onderdeel zal het 'karakter van de Duitse mens' zoals dat in de twee germanofiele tijdschriften geconstrueerd werd, besproken worden. Deze verbeelde volksaard was tweeledig en werd enerzijds gekenmerkt door het idee van de Duitser als standvastig, goed georganiseerd en efficiënt, en anderzijds – en voornamelijk – de Duitser als romantische gevoelsmens. Bovenal was het een karakter dat verbonden werd aan een rijk innerlijk leven.⁴⁴ Deze karaktertrekken konden in *De Broederhand* en *Het Taelverbond* met de meest banale zaken in verband gebracht worden, zoals landkaarten. Een redacteur roemde in *De Broederhand* de Duitse kaarten om hun efficiëntie, ordelijkheid en precisie – dit in tegenstelling tot Franse of Italiaanse, die volgens hem uitblonden in onnauwkeurigheid en oppervlakkigheid.⁴⁵ *“De rede daarvan is ligt te begrypen. Het aanleeren en beoefen der eerdrykskunde vorder vlyt, volharding, nauwkeurigheid en buitendien eene genoegsame kennis der voornaamste europeïsche spraken”*, zo verklaarde H. Vandenhoven, schrijver van het artikel.⁴⁶

Maar het was volgens de twee tijdschriften vooral in de culturele sfeer dat het 'Duitse karakter' het beste te identificeren viel. In de jaren 1840 heerste in Vlaanderen, net zoals in Franstalig België, het idee van Duitsland als een land van 'dichters en denkers'. Kunstenaars en filosofen leken nergens zo aanwezig als in de Duitstalige landen: *“men vindt in dien [Goethe] roman breedvoerige tafereelen uit het leven van kunstenaars, toneelspelers, enz, eene klasse der maetschappy, die in Duitschland talryker dan in eenig ander land is”*, klonk het op de pagina's van *Het Taelverbond*.⁴⁷ Een reisverhaal in *De Broederhand* beschreef bijvoorbeeld hoe de reiziger in kwestie in een willekeurig café op een willekeurige avond onverwacht ooggetuige was van een briljant concert. Dit soort verhalen dienden de lezer ervan te overtuigen dat kunst werkelijk alomtegenwoordig was in de Duitse gebieden.⁴⁸

Muziek werd niet alleen voorgesteld als heel aanwezig in het Duitse leven, maar aan Duitse componisten werd eveneens een heel zogezegd typisch Duitse aanpak toegeschreven. Illustratief was een biografische schets van Ludwig Van Beethoven in *Het Taelverbond*. In een korte inleiding legde de auteur de oorsprong van de Duitse klassieke traditie bij Luther: *“Daer kwam van lieverlede iet statigs, iet rustig, iet wetenschap-pelyks, iet plegtigs in de duitsche muziek”*. De Duitse muziek stond volgens hem voor *“streng en plegtig, melancholisch en verheven”*.⁴⁹ Hij contrasteerde deze muziek met de Italiaanse traditie die volgens hem te lichtvoetig was, niet meer dan een aangenaam tijdverdrijf, *“een speeltuig voor prael en wellust”*. De auteur zag in de Duitse componist

44 Briefwisseling [...], p. 159.

45 H. Vandenhoven, Duitse landkaarten, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 41-46.

46 H. Vandenhoven, Duitse landkaarten [...], p. 41.

47 J.F.J. Heremans, Over den roman [...], p. 148.

48 Briefwisseling [...], p. 160.

49 Lodewyk Van Beethoven, in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 1, p. 123.

muzikanten die hun werk ernstig nemen, in tegenstelling tot hun frivolere Italiaanse en Franse collega's.⁵⁰

Beethoven vormde volgens de schrijver van het artikel een perfect voorbeeld, en mischien wel het hoogtepunt, van deze zogenaamde Duitse traditie. Beethoven werd geroemd om zijn vernieuwing en durf. Het grootste deel van de tekst wijdde de auteur aan de sentimentele omschrijving van de doofheid van de componist, en de gevolgen ervan op zijn leven, werk en vooral gemoed.⁵¹ De emotioneel geladen biografische schets werd ingepast in het al eerder besproken natuurnarratief:

"Het was in de diepe wouden, langs den boord der meeren of in Badens donkere grotten dat Beethoven, te midden der statige nachtlyke stilte zyne hemelharmonyen schiep. Nooit schreef hy eene noot vooraleer het gansche stuk in zyn hoofd afgewerkt was. De ingeboren stouthed zyns geestes, aengeprikkeltd door den zonderlingen lichaemsstaet waerin hy verkeerde, en de ongeneesbare weemoedigheid die daer uit voorspoot, sloeg in zyne laetste gewrochten over."⁵²

Dit natuurnarratief kwam evenzeer terug wanneer de muziek van de componist omschreven werd. Over de *Herderssymfonie* schreef de redacteur in kwestie:

"In de symfonie wordt het gansche buitenleven u voor oogen getooverd. Hier is't het ruischen en woelen des veldarbeids, daer weer de bruine schaduwen en de plechtige stilte der wouden, dan weer klept de dorpsklok: de veldeling met geheel zyn huisgezins is in de kerk voor Gode geknieltd; - de eerste motieven van het stuk, loopen nu eens door elkander, en vloeyen straks weer zacht en harmonyvol daer henen: over alles zweeft de rustvolle zondagkalmte - men hoort niets, dan den echo der kerkzangen in het dorp weergalmen."⁵³

Het was echter in de literatuur dat volgens de twee periodieken het best het Duitse karakter te onderscheiden viel en de Duitsers het meest excelleerden. *De Broederhand* illustreerde de weelde die zij in het Duitse schrijverslandschap zag door te vermelden dat het opnoemen van alle namen die deze tot een hoogtepunt hadden gebracht, de lezer veel te ver zou leiden. De redactie liet zich daardoor echter niet tegenhouden om verspreid over twee alinea's toch een opsomming te geven van schrijvers die zij bewonderde, gaande van Arndt, Hoffmann, Heine, aartsbisschop Pyrker, Tieck, Uhland, Schelling, Grimm en Schlegel, om lezers een panoramisch overzicht te geven van enkele van de volgens de redactie belangrijkste Duitse denkers en dichters.⁵⁴

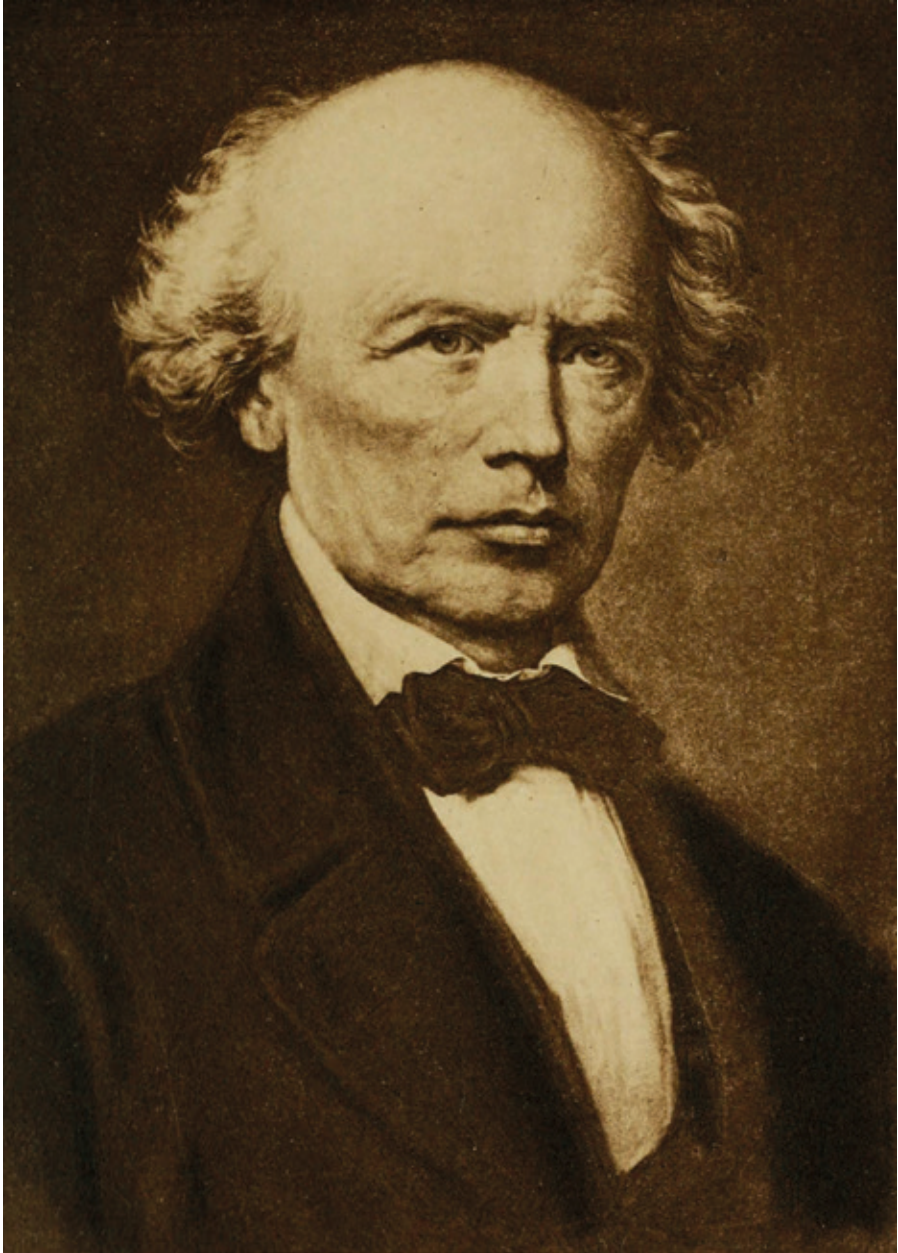
50 Lodewyk Van Beethoven [...], pp. 123-124; Briefwisseling [...], pp. 158-159.

51 Lodewyk Van Beethoven [...], pp. 128-129.

52 Lodewyk Van Beethoven [...], p. 128.

53 Lodewyk Van Beethoven [...], pp. 131-132.

54 Redactie, *De Broederhand* [...], pp. 5-6.

^ Duits dichter Johann Ludwig Uhland, 1913. [Wikimedia Commons]

In een langer literatuuroverzicht konden de lezers van het tijdschrift uitgebreider kennis maken met de Duitse romanwereld. Dit artikel was het enige in het tijdschrift waar Johann Gottfried Herder, die nu veelal wordt gezien als dé romantisch-nationalistische filosoof bij uitstek, expliciet en uitgebreid aan bod kwam.⁵⁵ Het meeste aandacht ging daarbij uit naar zijn herwaardering van oudere liederen en zijn oproep tot Duitsheid en tot het terugkeren naar de volkse cultuur. *De Broederhand* schreef hem daarin een grote vernieuwingsrol toe. Herder was volgens de auteur de intellectueel die met zijn oproep een einde had gemaakt aan de nabootsdrang in de Duitse cultuurwereld en zo het meest zijn stempel had gedrukt op de nieuwe golf van zogezegd meer authentieke Duitse literatuur, vrij van buitenlandse invloeden. Hoewel de filosoof dus eerder weinig aan bod kwam in de hier onderzochte publicaties, werd hij in dit artikel als cruciaal beschouwd in de ontwikkeling van de Duitse cultuur. Aan Herder werd bijvoorbeeld een grote invloed op Goethe toegeschreven.⁵⁶ Deze laatste werd in het artikel gepercipieerd als de schrijver die voor het eerst de ideeën van de filosoof in praktijk had omgezet en een soort eigen Duitse stijl had weten te ontwikkelen.⁵⁷

Maar Duitsers onderscheidden zich volgens de twee periodieken niet alleen door de levendigheid van hun literair-culturele scene, maar ook door de literaire kwaliteit. Deze kwaliteit werd door de germanofiele Vlaamse tijdschriften getoetst aan de romantisch-nationalistische idealen van die tijd. Literatuur moest er vooral in slagen de volksziel van een beschaving te evoceren en de authenticiteit van de volkseigen literatuur in ere te houden. De flaminganten van *De Broederhand* en *Het Taelverbond* waren vol lof over de Duitse auteurs, die hier volgens hen over het best in slaagden. Meer dan in andere landen, was hun literatuur authentiek en wist ze de zogenoemde volksziel te evoceren. Om die reden werd Johann Uhland zeer geroemd in deze kringen en de meest geliefde der Duitse dichters genoemd.⁵⁸ Uhland, geboren in Tübingen in 1787, was naast dichter van poëzielieder en ook filoloog. In die hoedanigheid bezocht hij in augustus 1844 ook Vlaanderen. Zijn filologische band met Vlaanderen was echter lang niet zo sterk als dat bij bijvoorbeeld Hoffmann het geval was. Toch kon het werk van de schrijver op heel wat enthousiaste reacties rekenen, vanwege haar zogenaamd authentiek Duits karakter en haar wortels in de volkscultuur, zowel op thematisch als stilistisch vlak. Wat hieronder verstaan moest worden, werd duidelijk in een bijdrage over de dichter in *Het Taelverbond*:

“Zyne balladen, die byna allen op volksverleveringen rusten, zyn met waarheid, eenvoud, bevalligheid en kracht geschetst. Geen verheffing, geen ydele pronk; niets ge-

— 55 J. Leerssen, *National thought in Europe* [...], pp. 97-101.

56 J. Vanderbeek, Boekbeoordeling. Handbuch der Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen, von G. Gervinus; 3e Auflage. Leipzig, 1844, 8° (3), in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 389-390.

57 J. Vanderbeek, Boekbeoordeling [...], p. 391.

58 J.F., Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder mit Abhandlung und Ammerkungen, herausgegeben von Ludwig Uhland, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, p. 23.

maekt, niets gedwongen, niets gezocht. Al de gevoelens van het menschelyk hart, droefheid en vreugd, wanhoop en liefde, alles is in hem zoo waer dat men zich niet meer verwondert waerom in gansch Duitschland zyne gedichten by het volk zooveel byval vonden en dat oud en jong, arme en ryk ze verhalen en zingen."⁵⁹

Uhland wist volgens het tijdschrift dus zeer goed de emotionele wereld van het gewone volk te vatten. De populariteit van Uhland bij het brede publiek was volgens hen echter niet alleen het gevolg van zijn gevoeligheid voor alledaagse emoties, maar ook van zijn voeling met het verleden. Hij werd geprezen om zijn filologisch onderzoekswerk en zijn kennis van oude volkspoëzie. Deze kennis zou de authenticiteit van zijn werk versterkt hebben, en zorgde er volgens hen voor dat hij de Duitse volksaard beter dan welke ander schrijver kon begrijpen. Zo klonk het in een recensie van het boek *Les poètes contemporains de l'Allemagne* in *De Broederhand*: "men vindt Uhland in elk huis, elkeen kan het hoofdzakelykste van buiten en dit is niet te erwonderen, want meer dan iemand onder zyne collegas een duitsche dichter, niemand wist gelyk hy de kinderlyke eenvoudigheid, en de hooge bevalligheid des oudduitschen volkgezangs zoo in zyne schepingen te doen herleven."⁶⁰ Uhland werd omschreven als "de zanger der zuivere min, der trouwduitsche vriendschap, der verhevene vaderlandsliefde, der innerlyke godsvrucht."⁶¹ Op de redactie van het tijdschrift, voor wie literatuur het volkseigene moest weten te weerspiegelen, wist Uhland blijkbaar een grote indruk achter te laten.

Deze zogezegd zuivere literatuur en poëzie van Uhland werden door *Het Taelverbond* tegenover een nieuwere, politieke school geplaatst. Met deze school werd een generatie dichters aangeduid die de redactie vanaf 1830 op het toneel had zien verschijnen: Heinrich Heine, Freiligrath, Beck Herwegh en Boerne. De redacteurs van het tijdschrift schatten deze nieuwe generatie duidelijk veel lager in dan Uhland en zijn tijdgenoten, omdat iemand als Heine zich volgens hen te veel van als authentiek beschouwde thema's zoals de middeleeuwen afkeerde. Zij vonden zijn werk ook te zeer beïnvloed door Franse literatuur. *Het Taelverbond* beschouwde dit als een blamage voor de Duitse literatuur. Het zogenaamd niet-Duitse karakter van de politieke poëzie van een Heine werd lijnrecht tegenover de volgens het tijdschrift volkse literatuur van Uhland gezet. Waar Heine te veel buitenlandse invloed zou hebben ondergaan, was Uhland in hun ogen daarentegen nooit zijn voeling met het Duitse volk en haar achtergrond en geschiedenis kwijt geraakt. *Het Taelverbond* oordeelde dat, omdat Uhland zogezegd altijd geschreven had wat het Duitse volk verlangde, zijn werk tijdlozer zou zijn.⁶² De redactie zag de nieuwe stroming van Heine als een tijdelijk fenomeen, en besloot een artikel over deze ontwikkelingen in de Duitse literatuur met een laatste uithaal:

59 H. Peeters, Ludwig Uhland / met vertalingen: Des Zangers vloek; Jongelingslied; het oude, goede regt/, in: *Het Taelverbond*, jg. 2, 1846-1847, nr. 3, p. 299.

60 J.F., Boekbeoordeling, in: *De Broederhand*, 1846, nr. 1, p. 152.

61 J.F., Boekbeoordeling [...], p. 147.

62 H. Peeters, Ludwig Uhland [...], pp. 302-306.

"Hoe hevig Heine, Herwegh tegen de schwabensche school uit mogen vallen, wy gelooven toch dat Uhlands gedichten langer zullen gelezen worden dan die van eenen hunner, om de eenvoudige reden dat Uhland echt duitsch is en de nieuwere school niet."⁶³

Hoewel de cultuurarbeid van intellectuelen, zeker in deze periode, niet los gezien kan worden van politieke en sociale dynamieken, hekelen diezelfde intellectuelen dus al te expliciet politiek proza of poëzie.⁶⁴ Hierbij moest niet enkel de generatie van Heine het ontgelden. Ook Hoffmann von Fallersleben deelde in de klappen. Zijn werken worden in *De Broederhand* door "J.F." – een pseudoniem van mogelijk Wolf zelf of van de Duitse taalkundige J.M. Firmenich – bestempeld als "straetjongenliedereen, wanneer zy staetkundige motieven behandelen".⁶⁵ De redacteur ging daarna nog een heel stuk verder in zijn negatieve evaluatie van alle literatuur die richting politiek dreigde af te dwalen. Hij gaf zelfs toe dat zelfs Uhland niet aan zijn eigen standaarden voldeed wanneer hij zich aan politiek geïnspireerd werk waagde.⁶⁶ Dat zelfs de grootste literatoren zich beter weghielden van politiek, was volgens hem bijgevolg meer dan vanzelfsprekend: "eene poetische staetkunde is toch, en blyft een onding; de warme poëzy en de yskoude en drooge politieke kunnen nooit een vriendschaps-of liefdesverbond sluiten; de eene moet er by ondergaen of de andere."⁶⁷ *De Broederhand* publiceerde wel eens een vertaling van Heine en stelde zich niet zo vijandig tegenover hem op als *Het Taelverbond*, maar publicaties bleven beperkt tot gedichten van Heine die nachtegalen, de sterrenhemel en de timmerman als onderwerp hadden.⁶⁸

Politiek had volgens een periodiek als *De Broederhand* dus geen plaats in literatuur. De morele impact van een roman of gedicht op de lezer was daarentegen des te belangrijker. Heremans bestempelde in het essay "Over den roman" (*Het Taelverbond*) in 1845 een roman die niet "in den mensch het gevoel voor het schoone inplant" en "geen innerlyke gedachte, geenen zedelyken draed bevat", als een lichaam zonder ziel. In zijn ogen slaagde vooral de Duitse literatuur er zeer goed in proza voort te brengen dat zo'n zedelijke boodschap wist over te brengen. Volgens hem was dit al te zien in werken als het *Nevelingenlied* en in oude riddersverhalen, met name werken die over Karel De Grote handelden zoals *Karel ende Elegast*.⁶⁹ Aangaande de hedendaagse Duitse literatuur, loofde Heremans in het bijzonder het literair werk van Tieck. Specifiek de roman *Franz Sternbalds Wanderungen* werd door hem opgehemeld, omwille van de

63 H. Peeters, Ludwig Uhland [...], p. 306.

64 Over het discours rond eenheid en een apolitieke letterenwereld binnen de Vlaamse literaire genootschappen uit die tijd: zie G. Draye, *Laboratoria van de natie [...]*, pp. 99-100; J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*, pp. 16-20.

65 J.F., Boekbeoordeling [...], p. 144.

66 J.F., Boekbeoordeling [...], p. 145.

67 J.F., Boekbeoordeling [...], p. 143.

68 Naer het Hoogduitsch. I. il. (Uit het "Buch der Lieder von Heinrich Heine"), in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, p. 33.

69 J.F.J. Heremans, Over den roman [...], pp. 139-143.

volgens hem edele gedachte van de totale overgave van het hoofdpersonage aan de kunst. Heremans oordeelde dat Tieck in het duidelijk structuren van zijn roman rond één thema, Goethe – die voorts wel geprezen werd – wist te overtreffen. De Vlaming vond de romans van Goethe ook nog te onzedelijk en donker.⁷⁰

Op deze manier construeerden de germanofiele redacties en schrijvers van *De Broederhand* en *Het Taelverbond* een beeld van de Duitsers als mensen met een emotioneel rijk leven, die dat leven ook wisten te vertalen in – in een romantische definitie van het woord – authentieke kunst. Flamingante intellectuelen schetsten een beeld van een Duitse cultuurnatie waarvan de kunstenaars zich meer dan wie anders ook lieten inspireren door hun eeuwenoude volkscultuur om de zogenaamde volksziel bloot te leggen in proza, theaterstukken en gedichten. Dit zou Duitse schrijvers onderscheiden van met name ‘zuiderse beschavingen’ als de Fransen en de Italianen, die afgeschilderd werden als veel lakser en oppervlakkiger op emotioneel en cultureel gebied. Volgens germanofiele Vlamingen slaagden de Duitsers er met andere woorden het best in om natie, volk, cultuur, taal en geschiedenis met elkaar te verzoenen en in lijn te brengen.

DE DUITSE CULTUUR ALS VOORBEELD

In *De Broederhand* en *Het Taelverbond* kreeg de lezer niet alleen een beeld van Duitsland voorgeschoteld, maar ook de duidelijke boodschap zich aan dit Duitsland te spiegelen. Net als de Duitsers was ook Vlaanderen volgens de tijdschriftredacties immers lid van de Germaanse taal- en cultuurfamilie, had ook Vlaanderen een verleden om trots op te zijn, en diende ook Vlaanderen zich te verzetten tegen invloeden uit Frankrijk. *De Broederhand* klaagde in haar intentieverklaring in 1845 aan dat Frankrijk in België zo'n uitzonderlijke grote invloed had, en dat een tegengewicht gezocht moest worden in de Duitse letterkunde. De nauwere economische samenwerking met de Duitse gebieden middels een handsovereenkomst met de Duitse Zollverein in 1844 was volgens de redactie al een goede zaak geweest om de groeiende toenadering van België met haar oosterburen te verankeren. De culturele sfeer mocht echter allerm minst uit het oog verloren worden in deze periode van toenadering.⁷¹ In het aanhalen van de culturele banden met de Duitsers en in het inspiratie vinden in hun culturele heropbloei, lag – althans in hun publieke discours – de sleutel voor een renaissance van de eigen taal. Deze wordt voorgesteld als in verval, en “*willen wy se uit desen toestand redden, willen wy se weder op haren ouden troon setten, dan moeten wy trachten, onse letterkunde met die van onse stamgenoten gelyk te stellen, en besonderlyk met die van Hoogduitschland*”.⁷² In Nederland en Scandinavië had men zich volgens de redactie van het tijdschrift al lang naar Duitsland en Engeland gekeerd ter inspiratie, en zelfs in Waalse steden werd het

— 70 J.F.J. Heremans, Over den roman [...], pp. 148-149.

71 Redactie, *De Broederhand* [...], pp. 3-4.

72 Redactie, *De Broederhand* [...], p. 5.

Hoogduits zogezegd met vlijt aangeleerd. Enkel in Vlaanderen werd de kennis van de Duitse taal en literatuur veronachtzaamd. België werd nu opgeroepen zich eveneens, af te keren van de “*Franse wuftheid*” en te drinken uit “*den reinen beker der duitsche beschaving en zedelykheid*.”⁷³

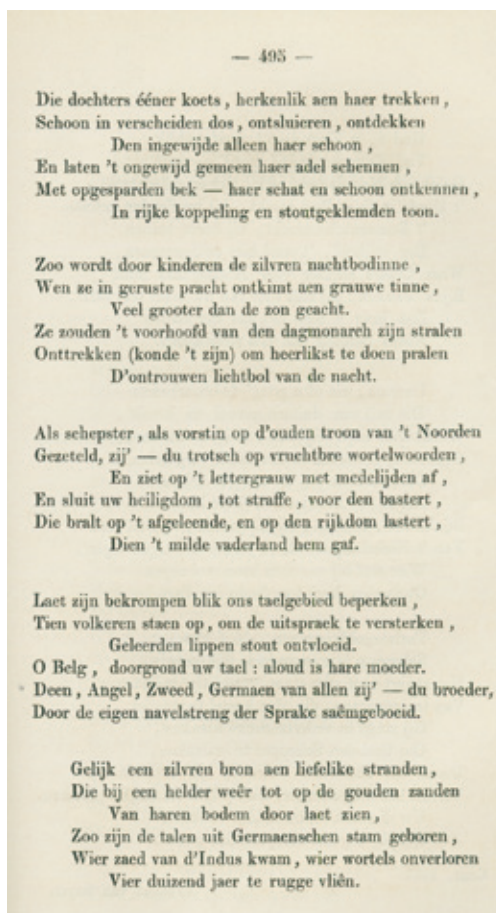
Duitsland werd in het discours van *De Broederhand* en *Het Taelverbond* voorgesteld als gidsland, met wie België een unieke verwantschap had door culturele en filologische raakvlakken. Prudens Van Duyse, door Joep Leerssen omschreven als de belichaming van de Vlaamse germanofilie van die tijd, omschreef het in een gedicht in 1847 als zou “*Deen, Angel, Zweede, Germaen van alle zij - du broeder, door de iegen navelstreng der Sprake saêmgeboeid*”.⁷⁴ De overvloedige vertalingen van literatuur uit deze streken in de germanofiele periodieken waren op zich al een impliciete bevestiging van de relatie tussen deze taalgroepen. Daarnaast verschenen ook artikels die expliciet ingingen op taal- en spellingsovereenkomsten om aan te tonen hoe het Neder- en Opper/ Hoogduits een gemeenschappelijke oervader hadden, naast gedichten van iemand als Van Duyse over ze aan elkaar hingen door “*de navelstreng der Sprake*”.⁷⁵ Door die zogezegd onbetwistbare verwantschap, was het ook niet meer dan logisch in de

- > Enkele verzen uit het gedicht *De Nederduitsche tael. Zuster der Noordsche talen* van Prudens Van Duyse, in: *Het Taelverbond*, 1946-1947. [ADVN, VY 2466]

73 Redaktie, *De Broederhand* [...], pp. 2-3.

74 J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland* [...], p. 137; P. Van Duyse, *De Nederduitsche tael zuster der Noordsche talen*. Lierzang aen den heere Hubert Delecourt (Gent, 1847), in: *Het Taelverbond*, jg. 2, 1846-1847, nr. 3, p. 495.

75 F.A. Snellaert, Kort begrip eener geschiedenis der Nederduitsche letterkunde/ middel-nederlandse periode. Wordt voortgezet/, in: *Het Taelverbond*, jg. 3, 1847-1848, nr. 4, p. 402; P. Van Duyse, *De Nederduitsche tael zuster der Noordsche talen*. Lierzang aen den heere Hubert Delecourt (Gent, 1847), in: *Het Taelverbond*, jg. 2, 1846-1847, nr. 3, pp. 494-496; V.D.H., *Analogies linguistiques. Du flamand dans ses rapports avec les autres idiomes d'origine teutonique*, par P. Lebocquy. Bruxelles, A. Van Dale, 1845, in: *De Broederhand*, jg. 1, 1845-1846, pp. 316-330.

ogen van deze periodieken – meer zelfs, was het een noodzaak – dat men zich in België tot het idyllische Duitsland richtte dat gecultiveerd werd in hun artikels.⁷⁶

De filologische verwantschap tussen de Vlaamse en Duitse taal diende eveneens ter legitimatie om de Vlaamse literatuurgeschiedenis te verbinden met de Duitse en haar zo meer prestige te schenken. Ferdinand Snellaert stelde voor *Het Taelverbond* een geschiedenis van de Vlaamse literatuur samen. Snellaert was zeer gewonnen voor het argument om de reikwijdte van de Vlaamse taal en literatuur te illustreren door ze met de Duitse te verbinden.⁷⁷ In de eerste alinea maakte hij meteen de claim dat deze literatuur voor drie-vierde samenviel met de zogenaamde oud-Duitse letterkunde. Zo wierp hij op, gebaseerde op taalkundige en geografische argumenten, dat onder meer de *Beowulf* en het *Nibelungenlied* evenzeer toebehoorde aan de Vlaamse als aan de Duitse literatuurgeschiedenis.⁷⁸ De aansporing van schrijvers als Van Duyse en Dautzenberg om terug te keren naar oudere middeleeuwse dictie en spelling – en dus dichters bij een soort gemeenschappelijke taal met het Duits – in de poëzie, moet ook gezien worden binnen dit cultiveren van een gedeelde oorsprong.⁷⁹ In dit kader kreeg ook de eerder besproken literaire fascinatie voor de Rijn een extra betekenis. Waar de rivier bij Duitse dichters als Arndt vooral de rivaliteit met Frankrijk verzinnebeelde, stond ze in het discours van *De Broederhand* en *Het Taelverbond* voor de broedertrouw tussen de België en Duitsland.⁸⁰ Ze symboliseerde niet alleen de Duitse natuurpracht, maar werd ook gepresenteerd als een machtig bruggenhoofd tussen België en Duitsland, en dus bijvoorbeeld ook als de uitgekozen plek waar gelijkgezinden konden samenkomen op het zangfeest. De Rijn was voor deze germanofielen een symbool van samenkomst en vereniging.

De talige band met Duitsland zorgde in de ogen van deze romantici – voor wie taal en zeden ontegensprekelijk met elkaar verbonden waren – eveneens voor een soort morele overeenkomst met de Duitsers. De karaktertrekken van de Duitsers, die naar voren kwamen in hun literaire, muzikale en architecturale verwezenlijkingen, waren zeggend ook te onderscheiden in hun culturele verwanten. Volgens *Het Taelverbond* heeft “hy [De Belg] iets van het overdenkende karakter der Duitschers; hem viel de standvastigheid ten deel, die kostelyke gave, welke voor de werken des geestes to de grootste dingen opleidt”.⁸¹ Taal werd zo, in de woorden van Joep Leerssen, “een morele zelfidentificatie”.⁸²

76 Redactie, *De Broederhand* [...], pp. 3-8.

77 G. Draye, *Laboratoria van de natie* [...], p. 58; L. Simons, *Van Duinkerke tot Köningsberg* [...], pp. 20-21.

78 F.A. Snellaert, *Kort begrip eener geschiedenis* [...], pp. 410-411.

79 J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland* [...], p. 149.

80 J. Leerssen, *National thought in Europe* [...], pp. 107-108.

81 A. Wiertz, *Het vooroordeel in België*, in: *Het Taelverbond*, jg. 1, 1845-1846, nr. 1, pp. 136-137.

82 J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland* [...], p. 159.

CONCLUSIE

In de korte opstoot van sterke germanofilie die de Vlaamse beweging kende in het midden van de jaren '1840, werd door een paar tijdschriften en een aantal schrijvers – Van Duyse, Heremans, Dautzenberg – een beeld geschetst van de Duitse wereld als zogenaamd uitzonderlijk authentiek, zowel in zijn landschap als in zijn cultuur. Dat landschap werd gepresenteerd als ongerept, de cultuur als onvergelijkbaar rijk. *De Broederhand* en *Het Taelverbond* schetsten een beeld van een land van denkers en dichters, die kunst maakten die in hun ogen het meest beantwoorden aan hun romantische idealen van zogenaamde volkseigen kunst. De inwoners van deze landen werden omschreven als mensen met een diep emotioneel leven en een uitzonderlijke passie voor hun eigen verleden, die deze wisten te vertalen in hun muziek en literatuur. Deze beeldvorming vertoont grote gelijkenissen met de manier – door Lope onderzocht – waarop in Franstalige België naar de Duitse cultuur gekeken werd. De twee hier onderzochte periodieken vonden dat de Duitse cultuurwereld er op die manier het beste in slaagde om zo'n Herderiaanse culturele zuiverheid te bewaren. Vlamingen dienden volgens deze tijdschriften hier een voorbeeld aan te nemen en dezelfde zuiverheid na te streven.

Wat eveneens blijkt, is dat de Duitse schrijvers die bejubeld werden binnen deze germanofiele milieus, niet per se die schrijvers zijn die vandaag automatisch met de romantiek geassocieerd worden. Twee markante voorbeelden hiervan zijn Johann Gottfried Von Herder en Heinrich Heine. Zeker die eerste is in literatuur over de Duitse romantiek een evident referentiepunt geworden. Kevin Absillis heeft echter gelijk wanneer hij zegt dat de naam Herder zelden valt in de kringen van Jan Frans Willems – die volgens Marcel De Smedt wel werk van Herder in zijn boekenkast had – Hendrik Conscience en Jan Blommaert.⁸³ Of deze laatsten de filosoof en zijn werk goed kenden, blijft daardoor wat in het ongewisse. Wél duidelijk is dat de Vlaamse germanofiele pers Duitse schrijvers prees in wier teksten ideeën terugkwamen die Herder enkele decennia ervoor had geformuleerd, weliswaar zonder de filosoof ooit bij naam te noemen – op een enkele uitzondering na. In de artikels die de twee hier onderzochte germanofiele periodieken publiceerden, was wel een geheel van abstracte, romantische denkbeelden over de natie terug te vinden die eventueel onder een algemene noemer van 'Herderiaans denken' zouden kunnen vallen. Auteurs waren ervan overtuigd dat cultuur, dagelijkse gewoontes, religie, taal en kunst allemaal met elkaar verbonden waren en manifestaties van deze eigen unieke volksgeest waren, en dat deze unieke taal en historische kennis levend en zuiver gehouden moest worden. Anders zou het volk

— 83 K. Absillis, 'De Vlaams-Nationalist als discursieve constructie. Bedenkingen bij N-VA. Analyse van een politieke ideologie (I. Maly, 2012)', in: *WT*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 161-162; M. De Smedt, *Philologische Kontakte* [...], p. 87.

zelf verdwijnen. Taal was niet enkel iets om de werkelijkheid weer te geven en te beschrijven, maar evenzeer een scheppende kracht die mens en samenleving bepaalde.⁸⁴

Tegen het midden van de negentiende eeuw liep de romantiek op haar laatste benen. Deze evolutie voltrok zich in heel Europa en dus ook in België. De Vlaamse beweging begon zich eveneens meer en meer politiek te emanciperen om een grotere stem binnen België te verwerven, in plaats van te focussen op het filologische aspect en een taal- en beschavingsdenken. Op ideologisch vlak was intussen de evolutie naar een eigen Vlaams-Belgisch etnisch bewustzijn voltooid, en waar de Vlaamse beweging zich tussen 1830 en 1848 nadrukkelijk ten dienste stelde van de Belgische natie, begon de focus nu pas echt te liggen op de verdediging van de Vlaamse subnatie.⁸⁵ De germanofilie raakte eveneens over haar hoogtepunt heen, zeker na de Duitse revolutie van 1848. Later in de negentiende eeuw zou de band wel terug aangehaald worden, maar hij werd vanaf dan anders ingevuld. Waar het idee van stamverwantschap en broederschap tussen de twee culturen in de eerste helft van de negentiende eeuw ontstond vanuit een volgens nationalisten gedeelde taalafkomst, met het Neder- en Hoogduits als varianten van een gemeenschappelijke Germaanse oertaal, kreeg ook die band nu een biologische invulling. Dit paste binnen een algemene verschuiving in Europa naar meer sociaal-darwinistische ideeën.⁸⁶ De mate waarin er toch nog continuïteiten zijn tussen deze romantische en biologische invulling van de Duits-Vlaamse relaties, is nog steeds voorwerp van discussie en vormt een interessante piste voor verder onderzoek, maar dit debat is te uitgebreid om binnen de grenzen van dit artikel nog uit te werken.⁸⁷

84 F. Boterman, *Cultuur als macht. Cultuurgeschiedenis van Duitsland 1800-heden*, Utrecht, 2013, pp. 46-51; J. Leerssen, *National Thought in Europe [...]*, p. 122; J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*, p. 156.

85 L. Gevers, *Geschiedenis van de Vlaamse Beweging [...]*, pp. 41-43.

86 W. Dolderer, *Duitsland-Vlaanderen [...]*, p. 1000; J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland [...]*, pp. 161-163.

87 Voor een radicale visie op deze continuïteiten zie vooral B. Yammine, *Drang Nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik 1870-1914*, Leuven, 2011.